

Gardbrukar Harald Harbo med den fyrste NRF-kua si, "Dagros" som han kjøpte kring 1960. Foto: * Harald Harbo.

GARDBRUKAR I GAMMAL OG NY TID

Om nydyrkning, driftsbygningar og sau på talle.

HARALD HARBO

Det har skjedd gjennomgripande endringar i arbeidsdagen for gardbrukarane frå 1920 åra til i dag. Mykje av endringane er knytta til ny teknologi og nye driftsbygningar. Harald Harbo er fødd i 1913 på garden Rossavik i Forsand. Han gjekk på Tveit jordbrukskule i 1932, arbeidde med pelsdyroppdretting i Time frå 1936 til 1947. Då han gifta seg med Sikke Ødegård frå Varhaug i 1938, kjøpte dei eit jordstykke på Høyland i Time. Der bygde dei heimahus, løa og uthus. Dei fekk etterkvarat seks gutar og ei jente. Frå 1947 var han gardstyrar på Waisenhuset sin gard Emmaus i Stavanger. Men i 1954 fekk dei kjøpa eigen gard på Reime i Hå. Den garden dreiv han til sonen overtok i 1970.

Han har såleis erfaring frå ulike stader: Ryfylke i 1920 åra, byjordbruk i Stavanger tidleg i 1950 åra og frå Jæren i den mest hektiske nydyrkningstida. Han skriv om viktige endringar i arbeidsdagen slik han har opplevd dei. I hans tid var det ikkje snakk om spesialisering på garden, difor har han skrive om mange sider av gardsarbeidet. Me har brukt ein del av det han har skrive i denne omgang. Det gjeld nydyrkning og hus til dyra. Dette er skrive med tanke på hans eiga etterslekt, men me er glade for at han også ville dela stoffet med oss.

Frå spett og spade til mekanisk nydyrkning

Ser me på den udyrka marka som enno er att på Jæren og kring i Rogaland, og tenkjer oss at slik omlag såg heile landskapet ut før våre forfedre tok til å byggja opp jorda og laga landet om til åkerjord, då anar me noko av det slit som ligg bak dei små og store dyrka vidder me ser i dag. Dei er dyrka med spade og spett før den mekaniske dyrkningsmåten vann innpass for 50-60 år sidan.

Noko storstilt nybrottsarbeid dreiv me ikkje på med heime i Rossavik i min barndom, men litt såg eg til det. Eg møtte som oftast to menn som arbeidde saman. Arbeidsreiskapen var enkel. Dei hadde kvar si spade og pikke, store og små jernspett. Dei hadde bråtet enno med, sjølv om steinbukken var komen meir i bruk. Det var F.A. Underhaug på Nærø som produserte ein

forbetra steinbukk, som første steg på veg til mekanisering. Det var i 1911 den første kom på markedet. På nybrott flytta to mann bukken med seg, etter kvart som dei gjekk fram. Dei reiste den rett over steinen. Med sitt enkle blokk- og vayersystem kunne dei dra steinar på fleire tonn or jorda.

Dei dyrka oftast i teigar på 6-8 meter. Først spadde og vende dei torve for torve, så tok dei pikka og løyste godt undergrunnen. Småstein kasta dei opp på torva etter at dei først hadde spadd noko av undergrunnen og kasta oppå. Store steinar løyste ein med jernspett og fekk dei på kanten. Var det større steinar var bråtet hendig å ta til. Det vippste opp mang ein stein. Stor stein som verken bråt eller steinbukk vann med, vart ofte i første omgang berre godt merka.

Dei dyrka oftast eit større stykke og merka mange

store steinar før dei gjekk i gang med boring. Å bora Stein var arbeid som passa godt i frostperiodar då ein ikkje kunne spa lenger. Det skulle lang trening til for å verta god steinborar. Ja, dei beste slo mest like godt med venstre som med høgre hand, og då vart det mange tommar hol i timen. Med så tynne hol var det ikkje så mykje sprengstoff ein fekk i kvart hol. Det vart nok vel mykje toppladning, så steinspruten stod både høgt og langt når ein brende av. Det var ofte arbeidsamt å rennska eit steinhol. Då var steinbukken til stor hjelp. Ettertida har synt at det ofte vart slarva med opprensinga av skotne steinar. Steinrøter vart ofte til meins for både plog og horv.

Rydding av nybrot føregjekk helst vintersdag med hest og steinslede. Då var snø og frost kjærkome. Steinane vart anten køyrd på røyser eller lagde langs skiftegjerder for sidan å løast opp i enkel eller dobbel steingard. Skorta det på snø og frost hadde dei ein sterk køyredoning, gjerne kalt "rognboll". Det var som ein steinslede på hjul. Då kom steinbukken vel med til lessing. Dei berre heiste steinen opp, bakka under og køyrd bort. Dette var særleg godt i tørre tider – vår og sommar.

Det var lite nytt i dyrkingsmåten fram til andre verdskrig. Sjølve krigsåra var stille år. Det einaste eg kan nemna er at dei fekk større og sterke plogar. Me spende tre hestar føre og pløyde dei beste plassane. Kraftige grubbar for å løysa undergrunnen var tekne i bruk. Dei slapp då å pikka opp undergrunnen.

Etterkrigstida førde med seg mykje nytenking. Under krigen (1940–1945) såg ein mange krigsmaskinar. Folk grunna på om ikkje noko av det kunne nyttast i produktivt arbeid, dersom ein bygde dei om og forbetra dei. Tildømes bulldosaren som valsa fram på belter, den måtte kunna nyttast. Ein storpløg bygd av spesialstål festa på sida av bulldosaren måtte kunna

pløya djupt og velta opp mykje Stein. Det var vel noko i den leia brødrene Skjærpe tenkte, då dei i samarbeid med F.A. Underhaugs Fabrikk, bygde Skjærpeplogen i 1951. Ragnvald Skjærpe oppgav at stålet til første plogen stamma frå krigsskipet Tirpitz.

Med Skjærpeplogen vart det nydryka ein heil del dei første åra, med meir og mindre godt resultat. På steinfylt jord vart ein del Stein velta opp i dagen, men mykje vart også liggjande att i plogvelta. Slike stader trøng mykje etterarbeid i lang tid. På Skjæret i Time kom storplogen meir til sin rett. Med si djupe pløyning fekk den opp noko av undergrunnen som synte seg å ha god verknad som innblanding av den daue toppjorda. Så på Skjæret vart det dyrka mykje og fort med denne plogen. Den same gode eigenskapen synter seg på Island, og dit hadde F.A. Underhaug Fabrikk ein del eksport av Skjærpeplogen heilt fram til 1973.

Om ikkje Skjærpeplogen innfridde dei forventningane ein frå fyrst av hadde til den, skapte den nytenking i dyrkningsmåtar. Bulldosarar med store planeringsskjær blei tekne i bruk. Når så Underhaug utstyrde skjæret med store støttenner, skuva den opp mykje skjult Stein. Det var særleg på tørre stader den gjorde brukbart arbeid.

Den største omveltinga kom i 1960 åra med Brøyt gravemaskinar. Dei første gjekk på fire hjul og drog seg fram ved hjelp av gravebommen. Komen fram til dyrkningsfeltet byrja den frå enden. Snudde torva mot seg, greidde grunnen rein for Stein og la steinen i rekke på eine sida. Hoppa eller drog seg etter kvart som rekkevidda til bommen var nådd. Me som hadde dreve litt nydryking med spade og spett, måtte berre fryda oss når skuffa greip om store steinar, løfta dei opp og la dei fint til sides, alt gjord på stutt tid. Tankane gjekk til kor mange timer det ville teke å få den steinen or jorda på gamalt vis. Det skulle ikkje så svær Stein til før dei

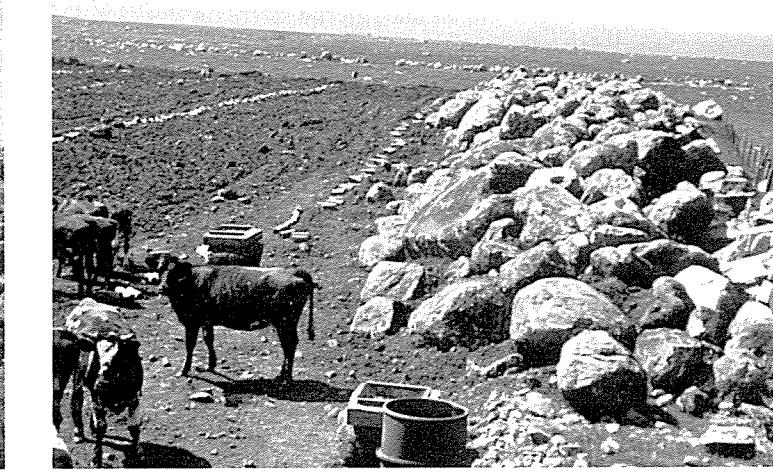
Fastmarkjorda, som blir dyrka på Jæren i dag, er så steinrik at ein i dei fleste andre landa ikkje ville ha dyrka henne opp, skriv Olav Harbo i føreordet til hovudoppgåva si "Nydryking på Jæren", Norges Landbrukskole 1970. Bilete frå Årrestad i Time viser eit typisk døme på jord som jarbuene har dyrka, både med handmakt og maskinmakt.
Foto: Olav Harbo.

Gravemaskinen revolusjonerte dyrkingsarbeidet.
Foto: Olav Harbo, 1968.

Nybrottfelt i handmakta si tid, henta frå årsmeldinga til Rogaland Landbrukselskap i 1934. Det er frå nybrottfeltet til Elling J. Auestad på Skretting-Hålandfeltet. Om dyrkinga her heiter det bl.a. "Noko av jorda på dei to nære brukar er heller tunge å dyrka". Det ser ikkje ut til å vera noko overdriving.

Her er det ikkje mykje arbeid att. Frå forsøksfelt på Grødal i Hå.
Foto: Olav Harbo, 1968.

kalkulerte med dagsverk, det som no vart gjordt på eitt par minutt. Etterkvart som maskinkøyrarar vart trente, var det utrleg så flinke dei vart til å plukka stein ut or massen.

Større og kraftigare vart maskinane etterkvart. Hjula vart utbytta med breie belter, og dei vart sjølvgåande. Dei tok seg fortare og betre fram. Det vart verkeleg fart i nydyrkninga, særleg på Jæren. Lange røyser med stein såg ein over alt. I den tida hadde me også mange vintrar med lange frostperiodar. Dei vart nytta å køyra vekk stein frå nybrota. Det var slutt med hest og steinslede. Store shovlar som tok svære steinar i skufla og køyrdé fort mellom steinrankene og røysa. Traktorar med store tilhengarar eller dumperar og med ein Brøyt til å lessa med, gjorde vei i vendinga. Det var vintrar me kunne høyra maskinane gjekk mest heile nettene for å få vekk mest mogeleg stein på det gode føret. Det var stort sett gode statlege og kommunale tilskot til dyrking i desse tider, så kostnaden for grunneigaren var overkomeleg sjølv om leiga av maskinen var stor.

Etterkvart fekk Brøyt-maskinane konkurransen fra japanske gravemaskinar, gjerne større og sterkare. Då var det ofte slik at ein entreprenør hadde fleire storleikar på maskinane sine. Med dei største maskinane før dei då over feltet, søkte opp dei største steinane, grov dei opp og fekk dei vekk før den systematiske dyrking tok til. Då vart det relativt lite skytestein att på feltet.

I dei siste åra har nydyrkninga minka mykje. Dyrkingstilskota frå stat og kommune minka, og nå har dei heilt forsvunne. Leige av maskinar har vorte dyrt. Så det er helst berre hjå slike som har ein gamal Brøyt gravemaskin sjølv som driv med noko i fritida.

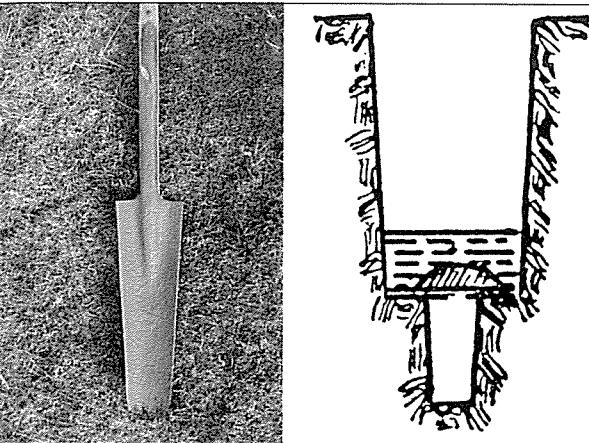
Grøfting og kanalisering

Ser me på dei eldste gardane i bygdene, ligg hus og dyrka mark oftaast på høgder og tørre stader. Det gjekk lange tider før dei tok til med grøfting på våtmark og myr. Litt om senn såg dei at drenering verka godt og at dette ofte var den beste jorda. Det var berre å taka til med spade og pikke; grava seg ned ca. 1 m djupt; setja kisteveiter av stein og fylla på med småstein oppå, ca. 10–20 cm. Ei gras- eller lyngtorve oppå dette hindra godt at overvatn seig ned og tretta veita. Det var arbeidsomt, men ein fekk gode veiter som heldt i mange år. Det ringaste ved desse veitene var at dei oftaast var for grunne. Når jorda sokk kom ein snart ned på steinfyllinga under pløying og horving.

På djupe myrar fekk ein ofte ikkje fast botn og der måtte ein bruka treveiter; anten to bord spikra saman i ein trekant, eller tre bord som danna ein firkant med tverrogar under så dei låg stødigare i botn. Tverrogar laut ein også ha der ein nytta berre to bord. I faste og djupe myrar brukte ein også plyttveiter. Før siste botnferd vart teken, gjekk ein over med smalspade og sette att ei hylle på kvar side. Så la ein ei seig torve på desse hyllene. Det var enkle og billige veiter som gjorde god nytte så lenge ein ikkje hadde den tunge reiskapen me har i dag.

Veitegraving med spade og pikke var hardt og seint arbeid. Var lendet flatt, måtte ein vera svært vår så ein ikkje fekk bakfall. Laut ein over ei lita høgde i terrenget, vart ofte veita svært djup. Det merkast fort at det var tungt å få kasta opp massen. Det var heller ikkje så mange meter ein mann makta å grava på ein dag. 10–15 m veite var godt dagsverk i hard botn.

Steinsetjing av veiter heldt seg lenge, men så kom teglrøyr i 3" og 4" storleikar. Det var enklare materiale å setja ned. Hadde ein noko småstein på sida av røyren og eit lag oppå, tykkte ein dette var svært gode veiter.

Ein plytspade og snittet av ei plytgrovf. Foto: Jærmuseet.

Teglrøyr hadde òg den fordel at dersom dei vart lagde og sette opp jamne kunne ein staka dei opp om rusk sette seg i og tetta dei til. Der er òg firma som driv med spyling av grøfterøyr. Lange gummislangar vert pressa inn frå utløpet med vatn som spyler reint for rusk og liknande.

På Forus Forsøksgard dreiv dei ei tid etter krigen med forsøk med røyr av finar i 1 m lengde, til å leggja ned i blaute myrar der ein ikkje kom på fast botn med veita. Eg la ned litt av dei på garden til Waisenhuset i Stavanger. Dei virka godt med det same og var svært lette å transportera ut på blaute myrar. Men det vart ikkje nokon stor produksjon av dei.

Plastrøyr til drenering kom vel særleg i 1960–1970 åra. Dei har den fordel at dei er lette å transportera og lette å arbeida med. Vatnet finn òg lett inn gjennom dei mange revene i røyret. Det har vore mykje diskutert kva ein skal dekka dei med: Grov grus, singel, sagespon eller grov kutterflis. God grastorve har òg vore mykje brukt.

Den første, store mekaniske grøftegravaren her på Jæren vart konstruert på Bryne i 1949 av Trygve Moi, med verkstadshjelp av Ole Orre (Orre-smeden). Den hadde stor gravebom og vayersystem og tromler som var tilkobla ein spak der ein regulerte bom og skuffe. Drivkrafta vart overført frå traktoren som drog gravemaskinen med seg. I 1955 leide me ein slik gravemaskin på garden vår til ei grøft. Det var den første grøfta som vart graven mekanisk der i nærmeste omkrins. Sidan var ein tilsvarende maskin i arbeid her på garden til dei hydrauliske gravemaskinane kom. Dei hydrauliske maskinane var lettare. Dei blei sjølvgåande og kom lettare fram. Sidan har det vorte meir vanleg med store Brøyt-maskinar og liknande til grøftegraving. Der botn er hard og steinete er desse best. På mange gardar er det i dag små traktorgravarar som er kvikke å kobla til ein vanleg traktor for å taka ei lita grøft og liknande. Spade og pikke er avlegs i grøftegraving.

Reimekanalen i Hå blei kanta med betongsteinar. Laga kring 1960. Foto: * Harald Harbo.

Garden Rossavik i Forsand sist i 1950 åra. Den gamle løa ligg i skrånande terrenge.
Foto: * Harald Harbo.

GAMLELØA I ROSSAVIK

Gamleløa i Rossavik var bygd i 1864 av farfar. På ein stein i grunnmuren i sauhuset stod innhogd: "Året 1865 er huset bygd", men seinare utsagn seier dette er eitt år for seint. Det var ein gardsunge som meisla dette inn i steinen, i ledige stunder mellom kvart hevdalass han hadde lesste. Steinen er teken vare på og ligg no ved nyløa.

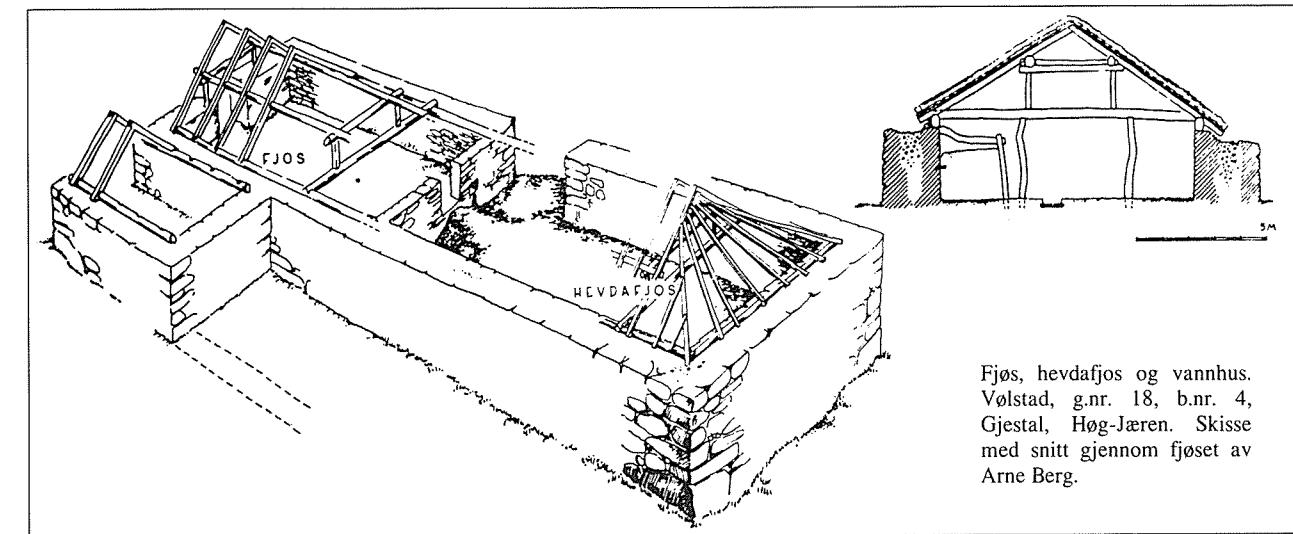
Etter den dags krav var dette ei stor løa og mange skjøna ikkje kva farfar tenkte som bygde så stort. Når eg no tenkjer etter, og då særleg på søre brystet, må ho nok i den tid ha ruva godt i terrenget.
I nord var fjøset murt i dobbel gråsteinsmur. På vest låg fjøsgolvet jamnt med terrenget, og gråsteinsmuren vart då ca 2 m høg og 1 m brei. Det var eit glas midt på denne veggen. Inngangen var på nord med døra midt

på veggen. Eit større glas på vest av døra og eit lite glas høgt opp i aust av døra. Fjøsgolvet var her eit trappesteg lågare enn terrenget utføre. På aust rakk muren berre litt over terrenget. Den hadde og eit lite glass heilt under taket. Skilleveggan inn til låven var av plank. Ei dør og trapp førde opp til låven. Frå først av var fjøset truleg innreidd med båsar ut til ytterveggane, med to hevderenner og gang i midten. Det var 6–8 kubåsar, ein hestebås og så nokre ungdyrbåsar og kalvebing. Om det var landkumme med tretele over frå først av, veit eg ikkje, heller ikkje om vassbrunnen rett innom inngangsdøra var der då. Ei handpumpe var det over brunnen i mi tid.

Den søre delen av løa var hevdafjøs og sauhus, ca 1/3 hevdafjøs og 2/3 sauhus. Det låg vel ein meter lågare, så søre grunnmuren i gråstein var kring 2,5 m høg. Sauhuset var avdelt i 4 gardar med lause foréter

midt i kvar garde, til vanleg hadde ein 40 – 50 vinterfora sau i. Trapp førde til høyåven. Sauene gjekk på *talle*. Det var tørka og tilpakka hevd. Tidleg om våren køyrde ein hevda på ein del av engene, særleg nyenga. Me breidde den fint utover, og når den var passe tørr, *riskøyrd* me for å smuldra den enno meir. Å riskøyra vil sei at me bant bjørkeris i store buntar til eit tverrtre som var festa til skoklane bak hesten. Me tyngde ned med store stokkar og sat oppå. Men same kor vel me gjorde dette, vart det ein del store klumpar att. Desse hadde lett for å koma med høyet inn i løa sommars dag. Ein raka derfor fint heile enga med handriva og køyrd den tørre massen inn at i sauhuset – "ein rødde". Når sauene om hausten hadde gått på dette ei tid, vart det ein god *talle*.

Ut i slutten av november eller først i desember var hevdamittinga frå dei andre husdyra på garden, så stor

Denne illustrasjonen frå Marta Hoffmann: "Gamle fjøstyper", 1966 viser prinsippet i gamleløa på Rossavik.

at den laut kastast. Skiljegardane i sauhuset laut opp, foréte ne flyttast, for nå laut mittinga frå kyrne utover heile sauhuset. Men tallen måtte ikkje gravast ned. Den måtte tas vekk og så leggast over til slutt. Me spadde først opp ca 1 m. breidde i eine halvdelen lengst i sør i sauhuset, la tallen til sides, trilla hevd i trillebåre og la opp eit lag ca. 30-40 cm nyhevd og trakka det noko til. Så byrja me på ein ny teig. Då la me tallen frå denne på toppen av den tiltrakka hevda i første teigen. Slik gjekk me fram til me nådde mittingplassen. Den først avspadde tallen vart så lagt på lengst nord.

Det vart oftast ein lang og strid arbeidsdag for to mann å få gjort alt dette på ein dag, så sauene kunne koma innatt når kvelden kom. To-tre gonger kvar vinter måtte ein kasta mittinga, så det vart eit tjukt lag hevd sauene gjekk på når våren kom.

Over låven var det store høyromet og køyrelåven som låg i flukt med terrenget ute. Sidan fjøsgolvet låg ca 1 m lågare enn sauhusgolvet, fekk me same høgdeforskjell mellom køyrelåven og tele over fjøset. Der var det eit mindre høyrom, og der vart kornet ladd inn. To slinder (bjelkar) gjekk tvers over det store høyrom og ei over det vestre for å halda det høge reisverket saman. Alt høy som vart koyrd, inn laut gaflast av lassa og jamnast utover i høystadane. Då kom snart slindrene i vegen. Så høystaden var ein arbeidsam stad.

Om lag slik såg gamleløa ut dei første 20-30 åra. Då vart neverande hovudbygning bygd nær løa, og ny vedaskut laut opp som tilbygg til løa i søre- og austre enden. Ein liten kjellar under søre del av vedaskuten kom til. Denne gjekk under namnet grishuset. Det var truleg brukt til griser i fyrstninga, men ikkje det eg minnest. I mi tid vart det brukt som rom for verar og lamsauer. Far overtok bruket kring 1900. Ikkje lenge etter tok han til med ombygging av løa. Fjøset vart

ominne reida. Det vart gjordt breidare ved å grava seg inn i bakken i aust og så flytta muren ut. Dermed vart det eit lite utbygg på aust som vart nytta til hønsehus. Det vart forgang midt i fjøset med støypte forkrybber på begge sider. Talet på båsar vart nok omlag det same. I fyrste omgang vart nok hestebåsen verande i fjøset.

Det vart bygd utvendes og innvendes køyrebru slik at det vart godt sturterom for høy, særleg på sør. Ein kvist laut til på aust, og ein liten glugg på vest; alt for å få høgde for hest og lass. Det vart bygd ny takkonstruksjon, med sperrstolar og dei to tverrgående slindrene over høyromet kunne fjernast.

Kring 1915 vart det støypt botn i sau- og hevdafjøs. Det blei gjort utan armering, men så godt stappa at det aldri vart hol i golvet. Då dei etter 1962 skulle slå opp noko av golvet, var det utruleg sterkt. Siste tilbygg far gjorde på løa var tilbygg til hestar og griser. Det blei bygd ein større landkum under dette tilbygget, og til den vesle kummen under fjøset vart det lagt ein røyrleidning, slik at ein ikkje trøng tømma der så ofte.

Det vart ikkje utført meir påbygging eller vøling på løa i far si tid. Men han bygde eit frittståande reidskapshus med rotvekstkjellar under nord om løa.

Tredje generasjon overtok løa i 1932. Etter to-tre års drift vart sauhuset ombygd og sauene gjekk på trerister. Problemet med for liten hevdaplass vart løyst med utkjøring av mittingane fleire gonger om vinteren. Hevda vart lagt i dungar på stykket der den skulle vera om våren.

Det vart gjort lite med tak og veger, så dei siste 30 åra forfall dei mykje. Krig og mange vanskar hadde gjord nybygg vanskeleg i lang tid. Først i 1960 stod nyløa ferdig til å takast i bruk og i 1962 vart gamleløa riven. Dyretalet pr. år hadde ikkje auka svært mykje desse vel nitti åra. Men ser me på produksjonen pr.

årsku ser me svær auke. I 1866 var den ca 11-1200 l. mjølk pr. årsku, i 1960 4000-5000 l. pr årsku.

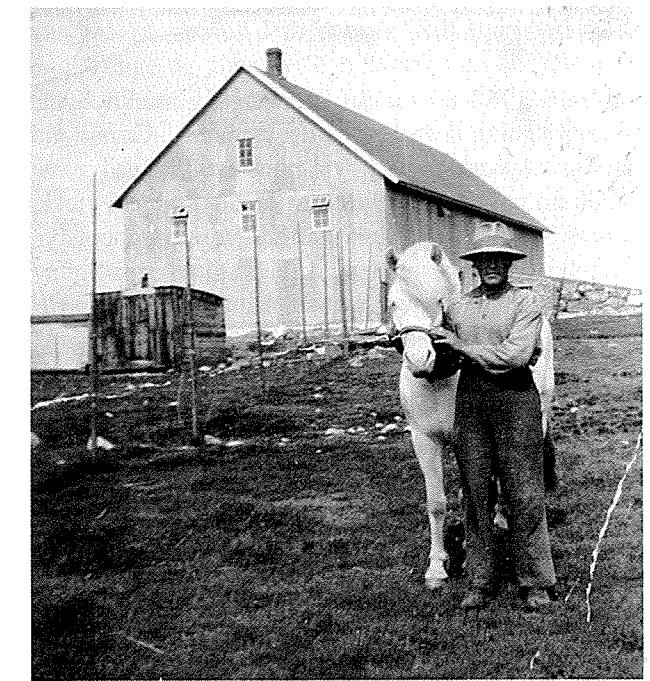
Nyare byggstil

Gamleløa i Rossavik var nok bygd etter gammal byggeskikk og utan teikningar frå arkitekt eller landbruksfunksjonær. Kva tid ein gjekk frå lågbygg til høgbygg med låvebru veit eg ikkje. Dei to fyrste nybygg av løer som eg minnest, var to nabobar i Rossavik som bygde nytt midt i 1920åra. Dei var nok bygde i samsvar med teikningar frå landbruksfunksjonæren. Dei var mykje like. Dei hadde nedgravne hevdafjøs med høyrom over. Under fjøset var stor landkum, og fjøslemmen var køyrebru. Grunnmuren var av kilt gråstein, fjøsveggene var av dobbelt lag murstein, medan veggene elles var i tre. Ved sida av fjøset var det silebu med eldstad der ein kunne varme vatn til vask av mjølkekjørl. Eit kjerrerom med vedskut var det òg i enden på løa. Den eine løa hadde køyrebru midt på bygningen. Det var mest vanleg. Den andre hadde køyrebrua i eine enden, då denne låg i ein større bakke. I begge løene var det planlagt å ha sau på talle, men det var berre i den eine at det var noko særleg med sau. Der dreiv dei med å skjera tare til undebrette. Det høyrde god tarestrand til garden, så dei trøng ikkje taka så vare på tallen, når dei kasta mittinga. Dei køyrd istaden på ny tare oppå mittinga.

I 1920 åra fekk me mykje nyreisningsbruk med statstilskot til bygninga, og no kom meir fagfolk inn i bilet. Alle bygningane vart bygde etter teikningar og meir tilpassa det einskilde bruket. Den byggestilen heldt seg til langt etter krigen. Vinkelbygg vart òg nytta. I vinkelen fann ein oftaest hestestall og grishus. Ein fekk då sams hevdafjos. Landkummane kunne ein òg binda saman. Byggematerialet var òg stort sett det same: kilt gråstein i grunnmurane og murstein i

veggane i fjøs og stall. Over landkummane var det støypt dekk, godt armert. Over hevdafjøset kraftige dragarar av tre. Fjøslemmene var av solide trebjelkar med godt tretele oppå. Her på Flatjæren nær kysten finn ein mykje kraftig skipsmaterial i løebygninga; svære dragarar over hevdafjøset, bjelkar av ymse dimensjonar over fjøset og kraftige skipsluker som køyreplan på låvebrua.

Etter krigen kom det meir nytenking både i utforming av driftsbygninga og i materialval. Støypte grunnmurar avløyste gråsteinsmurar og det vart meir allment med støypt dekke over fjøset. Serleg i

Bureisingsløa på Reime frå 1927-28. Bureisar Jon Reime med hesten "Kviten".
Foto: * Harald Harbo.

I høyonna på Rossavik i 1947. Det er gardbruken sjølv, Tormod Rossavik, som står med hesten. Frå venstre: Sikke, kona til Harald, og på lasset sit barneflokken: Egil, Torfinn, Magnhild til Tormod, Olav, Gunnar og Bård til Tormod. Foto: Harald Harbo.

tidsrommet 1960-80 var det svært pågang med nybygg og ombygning av eldre driftbygningar. Grassiloar erstatta høyromet, og høyromet vart til husdyrom. Landkummar og hevdafjøs vart til eitt, avdi ein gjekk over til blautgjødsel. Ein tok ibruk betre pumpeutstyr til å pumpa ut gjødsel med, likeeins større tankvognar til å spreida blautgjødsla med. Dette revolusjonerte utkøyringa av gjødsla til einmannsarbeid. Tidlegare var særleg utkøyring av fastgjødsla svært arbeidskrevande. Først lessa gjødsla med greip i kortkjerra, så utkøyringa og orhogging i små muer, tilslutt spreiling med greip.

Kufjøs

Går me attende til 1930åra og ser på små og store endringar i driftsbygningane, vil me sjå svært store endringar. Automatiske drikkekar for vatn kom først i 1930åra. Mjølkemaskinen litt før krigen, men for fullt etter krigen. Fyrst var det spannmjølking, og ein sila mjølka i meierispenn. I 1960 åra kom gardstankar, og

meieria henta mjølka i store tankbilar. Det vart slutt med mjølkespann og spannvask.

Røyrmjølkingsystem kom i 1960 åra. Mjølka gjekk rett frå kujuret via røyr til gardstankar med kjøleutstyr. Med overgang til blautgjødsel forsvann og måksterennene. Over renna vart det lagt jernrist. Land og lort gjekk anten rett i hevdakummen eller det vart støypt djupe flyterenner der massen av seg sjølv seig ned i kummen. Ville ein halda på dei gamle låge rennene vart det montert automatisk måkeanlegg. Det er fleire utgåver av slike. Det er slutt med gamaldags måking. Lausdrift i større fjøs er kome til i dei siste 10-15 åra. Eg har forlite kjennskap til det for å uttala meg om det. Likeeins er eg berre lite kjend med datastyrt kraftfortidelning til kvar ku, så eg berre nemner det til slutt.

Sauhus

Det er heilt slutt med sauhus der sauene går på talle. I dag er større eller mindre frittståande hus komne opp

ved sida av hovudløa, med djupe hevdafjøs under heile huset der ein kan køyra inn med traktor og lesse ut lorten. Innreidinga er som oftest ein smal garde langs ytterveggane og ein dobbel garde i midten. Med det får ein to förgangar og lett oversyn inn i gardane. Vinterstid går sauene fritt i dei tre gardane, men i lemmingstida er det lett å dela gardane, serleg yttergardane i små eininger til ein sau. Det er greitt å fora frå dei to forgangane og over alt er det innlagt automatiske drikkekar.

Hønsehald og hønsehus

Frå gamalt var det svært alment med ein liten hønseflokk på kvar gard. Kyllingane vart ruga ut med hønemor opp til 10-12 kyllingar i kvart kull. Hanekyllingane fora ein opp til passane slaktevekt og nyttar dei i hushaldet til sundagsmiddag. Hønekyllingane vart sette inn i produksjonen. Eggva vart brukte i hushaldet. Vart det noko tilovers, var det egg husmora hadde hand om - som oftest. Ho nyttar dei ofta til å bytta til seg varar hjå handelsmannen som ho ellers ikkje hadde råd til. Vinterstid med korte dagar var eggproduksjonen liten. Ofte laut hønsa taka til takke med eit lite vagel i ei krå i fjøset eller stallen. Ein appelsinkasse spikra opp på veggen gjorde teneste som verpekasse. Eit firkanta hol i ein vegg eller ei dør gjorde det mogeleg for hønsa å koma ut i det fri, og dei fann seg ofte gjøymestader for nye reir. Men etter kvart som hønseflokkene auka, vart hønseromet anten innreid i løa eller små hønsehus bygde, og då med god hønsegarde utføre. Godt vagl kom til med verpekasse under. På golvet var det god sparkeplass der ein ofte hadde inn tørr mold blanda med sagespon. Det vart

også betre ljós i hønsehusa, først med store vindu for dagsljós, og så med kunstig ljós for å forlengja dagen. Sterke petroleumslykter kom før elektrisk ljós vart meir utbygd. Ettersom talet på høns auka, vart ruging med hønemor for lite og ein fekk rugemaskinar oppvarma med parafinlampe. Desse tok frå 100 egg og oppover. Kunstig hønemor laut og til, ein rund skjerm med petroleumslampe som varmekjelde. Petroleumslampa vart sidan bytt ut med elektrisk kabel.

Eggproduksjonen fekk meir og meir å seia, særleg hjå småbønder og bureisarar. Dei kunne ha 2-300 høns. Det vart skipa egglag og ein fekk fast levering av egg ein gong i veka. Først leverte ein i trekassar. Det var halvkasse med 500 egg og heilkasse med 1000 egg. Tunge og uhandterlege kassar som ein frakta til ein samlestad i kvar bygd. Seinare kom eggbilen som køyrd rundt til kvar produsent og henta ein gong i veka. Då hadde ein fått lagelege pappesker der brett med 30 egg stod oppå kvarandre.

Nå er hønsehus med vagel og golvplass for sparkling heilt borte. Små rugemaskinar er utbytte med store rugemaskinar som rugar på tusenvis av kyllingar om gangen. Kyllingane vert kjønnsorterte daggamle. Hanekyllingane vert slakta med det same. Hønekyllingane vert leverte til store kyllingsprodusentar som forar dei fram til 18-20 vekers alderen. Då er dei mest verpemedne. Dei vert då selde til eggprodusentar, som har dei berre eit år eller halvanna medan dei verp på det beste. Eggprodusentane har ofte fleire tusen høns i bur samstundes. Rundt på gardane finn me berre små hønseflokkar i dag. Eitt bur eller to med 8-10 høns i kvart bur. Det er så mykje at dei har egg til eige bruk,